

Ivan Rihtarič

DENAR, CENE IN PLAČE V SLOVENIJI V OBDOBJU 1945–1950

POVZETEK

Novonastajajoča oblast je že v maju 1945 začela graditi osnove novega političnega in družbenega sistema. Za utrditev gospodarstva, ki je bilo v vojni precej prizadeto, je posegla tudi na finančno (denar), trgovsko (cene) in plačno (mezde oz. plače) področje. Vsa ta področja kot tudi večino drugih je urejala strogo centralistično na vseh nivojih. Izvedla je zamenjavo denarja štirih prejšnjih okupatorjev za novi jugoslovanski dinar po menjalnih tečajih, a le v kratkem obdobju poletja 1945. Cene, odkupne in prodajne, ter plače so bile centralistično urejene in objavljene v Uradnem listu SNOS in pozneje v LRS.

Ključne besede: denar, cene, trgovina, plače, 1945–1950

1. Uvod

Eden prvih ukrepov novonastajajoče oblasti je bil poseg na gospodarsko-finančno področje, ki je bilo v minuli vojni 1941–1945 zelo prizadeto. Kljub še nedokončnim mejam na Primorskem je bil za ostalo Slovenijo že takoj po 9. maju 1945 začetek veljave teh novih ukrepov. Izdan je bil poziv ljudem za zamenjavo denarja, v Uradnem listu SNOS (Slovenski narodnoosvobodilni svet) in pozneje v Uradnem listu LRS (Ljudska republika

Slovenija) pa objavljanje cen in plač. Tako urejanje je veljalo za celotno predstavljeno obdobje 1945–1950.

2. Denar

Med okupacijo so štirje okupatorji Slovenije (Nemčija, Italija, Madžarska in NDH – » Nezavisna Država Hrvatska ») izdajale svoj denar na ozemlju, ki so ga imele okupiranega; Nemčija (marka), Italija (lira) tim. Rupnikove lire, Madžarska (pengi) in NDH (kuna).

100 madžarskih pengov

Rupnikova lira

NDH kuna

nemška marka

Okupatorski denar se je zamenjaval za novi

jugoslovanski dinar po menjalnem tečaju:

- a) 100 italijanskih lir oz. Rupnikovih lir...30din
- b) 100 nemških mark.....60 din
- c) 100 madžarskih pengov..... 100 din
- d) 100 kun NDH..... 7 din

Zamenjava denarja je bila mogoča od 30. junija do 9. julija 1945, a le na tistem območju, kjer je prej bil v obtoku (npr. menjava pengov le v Prekmurju). Zamenjati je bilo mogoče le do 5.000 din, za višje zneske pa so bila izdana potrdila za izplačila v roku 3 mesecev, a s progresivno stopnjo odbitkov od 5 do 70 %.

Novi jugoslovanski dinar (1945–1955)

3. Cene in plače

Da lahko pravilno, predvsem pa objektivno in času primerno, ocenimo vrednost dinarja kot novega plačilnega sredstva, si oglejmo nekaj primerov cen in plač. Bistvena značilnost pri tem je, da jih je država oz. republika centralistično določala in so jih objavljali v uradnem listu.

V letu 1945 je bila npr. najnižja zajamčena plača gospodinjske pomočnice 300 din ter k temu dodana še vsa oskrba (stanovanje in hrana pri delodajalcu)¹, plača + položajni dodatek sodnika okrajnega sodišča 3500–5000 + 400 din, sodnika okrožnega sodišča 4000–5000 + 600 din in sodnika vrhovnega sodišča 5000–6000 + 800 din² ter kot posebnost plača viničarja – dnevna mezda 22,50 din + plačilo v naturalijah³.

Cene julija: pšenična bela moka (5,50 din), kruh iz pšenične bele moke (5,50 din), riž (12 din), sladkor (15,50 din), mleko (4 din), jajca (2 din kos), mast (35

din), olje (24 din), telečje meso (20–22 din), goveje meso (16–20 din), cigarete (20 kosov: Drava 7 din, Ibar 9 din, Zeta 10 din, Morava 12 din in Neretva 13 din), tobak (20 g: 1,5 m – 6 din) ter cigarete (1 kos: 1–1,50 din), vžigalice (škatlica: 3 din)⁴.

Cene avgusta: premog (tona: črni 770–940 din, rjavi: 250–280 din, lignit: 340–430 din)⁵; električna energija (za razsvetljavo 4,50 din za kWh, za toplotne namene 1 din in za pogon v obratih in kmetijstvu 2,50 din za kWh)⁶; mleko (5 din); krompir (4 din); žitarice: pšenica (4,40 din), koruza (3,90 din), oves (4,10 din), proso (4,50 din); kava surova (88 din), kava pražena (104 din); milo (26,50 din)⁷; mineralna voda (1 liter za upravo 3,60 din, za prodajo na debelo 3,50 din in na drobno 6 din)⁸ ter cene piva: v sodih (1 liter = 11,50 din), v steklenici (0,5 litra = 7 din)⁹.

Cene septembra: cement (1 tona: 965 din) in živo apno (1 tona: 660 din)¹⁰, premog (1 tona: črni do 1060 din, rjavi do 722 din in lignit do 430 din)¹¹ ter krompir (1kg: 3 din)¹².

Cene oktobra: odkupna cena za kg: med (35–55 din), fižol (8–13 din)¹³.

Cene novembra: odkupne cene za : ajda (6 din), proso (5 din)¹⁴; najcenejši čevlji (moški 310 din, ženski 260 din in otroški 255 din)¹⁵ in cene sladkovodnih rib: krap (44 din), ščuka (50 din) in postrv (90 din)¹⁶.

Cene decembra: dela krojačev in šivilj: moška obleka (740–1000 din), hlače (190–250 din), ženska obleka (230–415 din), krilo (90–140 din), kostim (260–660 din), moška srajca (50–59 din), ženska srajca (24–40 din), modrček (24–40 din)¹⁷; dimnikarske storitve (čiščenje štedilnika in dimne cevi (4–8 din)¹⁸ in meso (govedina in teletina 33 din, drobovina – srce, ledvice, jetra – 21 din)¹⁹.

V letu 1946 je gospodinjska pomočnica poleg stanovanja in prehrane morala imeti mesečno plačo 400–700 din²⁰,

⁴ UL št. 15/45 (15. 7. 1945)

⁵ UL št. 23/45 (4. 8. 1945)

⁶ UL št. 24/46 (8. 8. 1945)

⁷ UL št. 26/45 (15. 8. 1945)

⁸ UL št. 29/45 (25. 8. 1945)

⁹ UL št. 30/45 (29. 8. 1945)

¹⁰ UL št. 31/45 (1. 9. 1945)

¹¹ UL št. 34/45 (12. 9. 1945)

¹² UL št. 35/45 (15. 9. 1945)

¹³ UL št. 48/45 (31. 10. 1945)

¹⁴ UL št. 51/45 (10. 11. 1945)

¹⁵ UL št. 53/45 (17. 11. 1945)

¹⁶ UL št. 54/45 (21. 11. 1945)

¹⁷ UL št. 57/45 (1. 12. 1945)

¹⁸ UL št. 63/45 (22. 12. 1945)

¹⁹ UL št. 64/45 (29. 12. 1945)

²⁰ UL št. 51/46 (27. 7. 1946)

¹ UL št. 13/45 (30. 6. 1945)

² UL št. 45/45 (20. 10. 1945)

³ UL št. 50/45 (7. 11. 1945)

stalni kmetijski delavci so morali zaslužiti: navadni delavci (1480–1850 din), priučeni (1850–2400 din) in kvalificirani (2400–3000 din)²¹. Zaposleni v državnih službah so imeli še dodatne možnosti zaslužka, saj so bili upravičeni tudi do povračil za službena potovanja oz. dnevnic (od 70 do 120 din)²², a so jim zneske po mesecu dni občutno dvignili (160–220 din)²³ ter dnevnic konec leta razdelili na celo (16–24 ur odsotnosti) in polovično (8–16 ur odsotnosti)²⁴. Posebnost v vrednotenju umetniškega dela je bilo priznanje dosmrtno mesečne vzdrževalnine priznanemu umetniku (5000 din)²⁵.

Cene januarja: mineralna voda (v prodaji na debelo 6 din in na drobno 7 din)²⁶, mleko (6 din)²⁷, električna energija za razsvetljavo (4,50 din za kWh) ter za pogon (3 din za kWh)²⁸.

Cene februarja: mleko (6 din); polnomastni sir (80 din)²⁹; žita: pšenica (5,40 din), ajda (8,60 din), koruza (5,19 din); moka: bela pšenična (9,40 din), ajdova (17 din) in kruh (7,70 din)³⁰; jajca (kos 4 din); cena za odkup kg pšenice letine 1945 je bila 3,85 din, koruze 3,30 din in ovs 3,45 din³¹; cena za odkup prašičev za rejo 80 din za kg žive teže³². Cena za mletje v mlinih na vodni ali električni pogon je bila za 100 kg zrnja žit in koruze od 51 do 56 din³³.

Cene v marcu: prodajne za svinjsko meso 38 din, za drobovino (srce, ledvice, jetra) 21 din³⁴, testenine iz pšenične moke 11,20 din³⁵.

Julija je bil izdan cenik za splošne zdravniške in zobozdravstvene storitve: prvi pregled v ordinaciji (40 din), zdravniško spričevalo (40 din), injekcija (10 din), rentgenskim pregled (60–80 din), zdravniške analize in preiskave (50–140 din), obdukcija (200 din); plomba (40 din), puljenje zoba (20 din) in zob v protezi (80 din)³⁶. Krvodajalci so dobili plačilo za darovano kri (1 ccm = 1 din)³⁷.

V letu 1947 meseca maja je bila plača krajevne babice v zdravstvu najmanj 2400 din z dodatki za terensko delo, pomoč zdravnikom ter uspehe in zasluge pri delu v

službi; gradbeni delavci pa so bili uvrščeni v 12 plačilnih skupin³⁸.

Oktober: določeni so bili prejemki republiških državnih uslužbencev in državnih uslužbencev ljudskih odborov. Njihova plača je bila sestavljena iz sedmih elementov, delavci pa so bili uvrščeni po 21 strokah in 262 poklicih oz. delovnih mestih³⁹. Glede na delovna mesta v okrajni upravi, ljudskih odborih ter podjetjih republiškega in lokalnega pomena so bile temeljne plače naslednje: npr. kmetijski delovodja (3200–3400 din), kmetijski tehnik (3900–4400 din), veterinar (4800–5200 din), okrajni sodnik (4500 din), okrožni sodnik (5000 din), medicinska sestra (3500–4500 din), zobar (3900 din), zdravnik (5000 din), vzgojitelj (3500 din), učitelj (3500 din), predmetni učitelj (3900 din), profesor v srednji šoli (4200 din). Novinarji so bili razvrščeni v šestih plačilnih razredih, plače pa so bile v razponih od 3000 din (VI. razred) do 7000 din (I. razred).

Februarja je bila letna naročnina za radio 480 din⁴⁰.

Junij: določene so bile nove pristojbine za babiško pomoč, npr. rojstvo otroka (300 din)⁴¹; in tarife odvetnikov: pravni nasveti (50–200 din), sestava oporoke (100–300 din), zastopanje oškodovancev pred sodišči (100–800 din), sestava tožbe za razvezo zakona (200 din) in odvetniška dnevnic (220 din)⁴². Za predvajanje glasbe v gostinskih obratih je bilo določeno povračilo (300–3000 din mesečno)⁴³.

Avgusta je pet oseb v republiki dobilo redne dosmrtno mesečne podpore v višini med 3000 in 4000 din⁴⁴.

Oktober: opeka se je prodajala: zidak (2,50 din), votlaki (2,75 n–12 din)⁴⁵.

December: odškodnina krvodajalcem za darovano kri (1 ccm = 1,50 din + 150 din za potne stroške)⁴⁶.

Leto 1948, januar: določene so bile plače za nova poklica v pravosodni stroki: nižji zemljiškoknjižni referent (3200–3700 din) in zemljiškoknjižni referent (3800–4500 din)⁴⁷.

Marec: plača cestarja (2500–2900 din)⁴⁸.

²¹ UL št. 58/45 (4. 9. 1946)

²² UL št. 34/46 (8. 5. 1846)

²³ UL št. 42/46 (8. 6. 1946)

²⁴ UL št. 77/46 (11. 12. 1946)

²⁵ UL št. 48/46 (13. 7. 1946)

²⁶ UL št. 3/46 (9. 1. 1946)

²⁷ UL št. 8/46 (26. 1. 1946)

²⁸ UL št. 7/46 (23. 1. 1946)

²⁹ UL št. 11/46 (6. 2. 1946)

³⁰ UL št. 12/46 (9. 2. 1946)

³¹ UL št. 16/46 (23. 2. 1946)

³² UL št. 17/46 (27. 2. 1946)

³³ UL št. 15/46 (20. 2. 1946)

³⁴ UL št. 18/46 (2. 3. 1946).

³⁵ UL št. 21/46 (13. 1946)

³⁶ UL št. 46/46 (3. 7. 1946)

³⁷ UL št. 49/46 (17. 7. 1946)

³⁸ UL št. 18/46 (3. 5. 1947)

³⁹ UL št. 42/47 (11. 10. 1947): elementi: 1. temeljna plača, 2. dodatek po delovnem učinku, 3. položajni dodatek, 4. posebni osebni dodatek, 5. premijski dodatek, 6. izredne nagrade in 7. dodatek za otroke (15 din)

⁴⁰ UL št. 9/47 (22. 2. 1947)

⁴¹ UL št. 23/47 (7. 6. 1947)

⁴² UL št. 24/47 (14. 6. 1947)

⁴³ UL št. 2/47 (28. 6. 1947)

⁴⁴ UL št. 32/47 (2. 8. 1947) in št. 35/47 (23. 8. 1947)

⁴⁵ UL št. 44/47 (25. 10. 1947)

⁴⁶ UL št. 51/57 (13. 12. 1947)

⁴⁷ UL št. 1/48 (3. 1. 1948)

⁴⁸ UL št. 13/48 (23. 3. 1948)

April: plača državnega uslužbenca v ljudskih odborih: telefonist (2700–3400 din) in knjižničar (3200–3500 din)⁴⁹.

Maj: določene so bile višine dodatkov po službenih letih za plače uslužbencev v veterinarski stroki z zgornjo mejo za veterinarja 5800 din⁵⁰.

Junij: odvetniški pripravnik brez odvetniškega izpita (3600–3800 din) in z izpitom (4200–4500 din)⁵¹.

Avgust: določene nove tarife za babiško pomoč: za rojstvo otroka (300 din)⁵², in nižji knjigovodja⁵³.

September: plača gradbenega čuvaja (2400–3200 din)⁵⁴.

December: odkupna cena za proso (4 din) in ajdo (5 din)⁵⁵.

Leto 1949: v marcu so bile določene temeljne plače v prosvetno-znanstveni stroki: (3500 din), učitelj (3500 din), strokovni učitelj (3500 din), profesor srednje šole (4200 din) in profesor višje šole (4800 din)⁵⁶.

V oktobru je bila objavljena uredba o pravicah učiteljev osnovnih in sedemletnih šol do brezplačnega stanovanja in kuriva, kar je v bistvu pomenilo pocenitev življenjskih stroškov za to kategorijo državnih uslužbencev, kar so učitelji uradno tudi bili. To ugodnost so imeli učitelji le, če je bila šola na vasi ali izjemoma v majhnem mestu⁵⁷.

Aprila je izšla odredba o obveznem odkupu mleka in mlečnih izdelkov, ko so bili določeni trije mlekarski okoliši in v vsakem, glede na velikost posestva oz. njegove obdelovalne zemlje, določena količina mleka od vsake krave. Za konkretno izvedbo odkupov so bili odgovorni ljudski odbori⁵⁸.

Avgust: odlok o obveznem odkupu krompirja po treh rajonih (Ljutomerski okraj je bil uvrščen v 1. rajon), kjer je ob upoštevanju količin za lastne potrebe (število družinskih članov, za krmo živalim in za seme) bilo v 1. rajonu določeno, da mora biti obvezna oddaja 50–95 % količin glede na velikost obdelovalne površine do 2 ha (do 60 %), 2–3 ha (50–70 %), 3–5 ha (60–80 %) in nad 5 ha (70–95 %)⁵⁹. Za kmete je bilo obvezno plačilo ob mletju v mlinu, kjer se je pobirala tim. mlevnina (6–10 %) od količin, ki so bile oddane v mletje v zasebni, državni ali združni mlin⁶⁰.

⁴⁹ UL št. 17/48 (26. 4. 1948)

⁵⁰ UL št. 22/48 (18. 5. 1948)

⁵¹ UL št. 26/48 (15. 6. 1948)

⁵² UL št. 22/48 (3. 8. 1848)

⁵³ UL št. 35/48 (17. 8. 1948)

⁵⁴ UL št. 40/48 (14. 9. 1948)

⁵⁵ UL št. 53/48 (11. 12. 1948)

⁵⁶ UL št. 8/49 (1. 3. 1949)

⁵⁷ UL št. 34/49 (29. 10. 1949); kurivo (drva: 2–4 in 4–6 m²) in premog (500–1000 kg)

⁵⁸ UL št. 14/49 (26. 1. 1949); 1. okoliš: (300–2000 litrov), 2. (200–1500), 3. (150–1200)

⁵⁹ UL št. 25/49 (16. 8. 1949)

⁶⁰ UL št. 26/49 (30. 8. 1949)

V oktobru je bil objavljen odkupni cenik za državne (tim. vezane) cene za sadje in gozdne sadeže (jabolka, hruške, češplje, kostanj in orehi) ter za vino, vinski mošt in grozdje⁶¹. V tem mesecu je bil napovedan tudi obvezen odkup ajde, prosa in fižola za gospodarsko leto 1949/1950 in obvestilo, da bodo cene določene pozneje⁶².

Januarja leta 1950 je bila izdana republiška odločba za kmetijske delavce na državnih kmetijskih posestvih, da so lahko dobili v brezplačno uporabo in obdelavo zemljo za vrtnine (800–2000 m²) ter možnost nakupa prašičev in krme na posestvu po ugodnejših cenah⁶³. Določene so bile tudi cene za odkup ajde, prosa in fižola ter mleka in mlečnih izdelkov⁶⁴.

Aprila so bile objavljene nove, višje tarife za delo odvetnikov in tako preklicane tiste iz junija 1947⁶⁵. Izšla je tudi odredba za odkup fižola in krompirja za gospodarsko leto 1950/1951, a še brez določenih cen⁶⁶.

Julija so bile objavljene nove cene prevoza potnikov v avtomobilskem medkrajevem prevozu, ki so bile relativno visoke glede na cene kmetijskih pridelkov in tudi plač⁶⁷.

V oktobru je bilo z uredbami napovedano nadaljevanje obvezne prodaje ajde, prosa in vina, a še brez določenih cen za gospodarsko leto 1950/1951⁶⁸, kar pa se je nato določilo v sredini **novembra**⁶⁹.

4. Zaključek

Iz vsega predstavljenega lahko zaključimo, da so bile cene in plače strogo centralistično določevane in da so se tudi spreminjale oz. se večale. Posebno so vso to cenovno politiko najbolj občutili kmetje z obveznimi oddajami in odkupi ter mestno prebivalstvo, ki si je s tim. » trgovino z nahrbtniki « pomagalo s pomočjo podeželja lajšati problematiko ponudbe hrane. V štirih takratnih pomurskih okrajih (Murska Sobota, Dolnja Lendava, Gornja Radgona in Ljutomer) so bile te težave na relaciji

⁶¹ UL št. 30/49 (4. 10. 1949); jabolka (1,5–6 din), hruške (1,5–7 din), češplje (2–5 din), kostanj (4–8 din), orehi (10–13 din) ter skupine za vina (0,45–1,50 din za 1 maligan), vinski mošt (0,25–0,82 din za 1 % sladkorja), in grozdje za predelavo (0,19–0,62 din za 1 % sladkorja)

⁶² UL št. 31/49 (11. 10. 1949)

⁶³ UL št. 1/50 (10. 1. 1950)

⁶⁴ UL št. 1/50 (10. 1. 1950); ajda (500 din za 100 kg), proso (400 din za 100 kg) in UL št. 4/50 (24. 1. 1950); fižol (584,60–974,33 din za 100 kg) in UL št. 5/50 (31. 1. 1950) – podaljšanje za leto 1950

⁶⁵ UL št. 13/50 (10. 1. 1950); tožba za razvezo zakona (300 din oz. za 50 % višja), odvetniška dnevnic (400 din oz. višja za 180 din)

⁶⁶ UL št. 14/50 (25. 4. 1950)

⁶⁷ UL št. 21/50 (4. 7. 1950); npr. 10–12 km (35 din), 41–50 km (95 din) in 91–100 km (190 din)

⁶⁸ UL št. 32/50 (24. 10. 1950)

⁶⁹ UL št. 34/50 (14. 11. 1950); cena za 100 kg: ajda (500 din), proso (400 din) in fižol (580–975 din)

mesto–vas–mesto manj izrazite in boleče, saj so bili
okraji še tedaj pretežno agrarnega značaja.